

NAUJOJO LIETUVOS BAUDŽIAMOJO KODEKSO KALBA

Dr. Rūta Brūzgienė

Lietuvos teisės universitetas, Valstybinio valdymo fakultetas, Kalbos kultūros katedra
Ateities 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 45 83
Elektroninis paštas rutabru@email.lt

Pateikta 2002 m. spalio 21 d.

Parengta spausdinti 2002 m. gruodžio 19 d.

*Recenzavo Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedros docentas
dr. Armanas Abramavičius ir Lietuvių kalbos instituto Leksikografijos centro jaunesnysis mokslo
darbuotojas dr. Vidmantas Kuprevičius*

S a n t r a u k a

Straipsnyje nagrinėjamas naujojo Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso kalbos taisyklingumas ir stilius. Analizuojant dokumento leksiką siūloma atsakyti retesnių arba nebūtinų tarptautinių žodžių, tiksliau apibrėžti jų reikšmes, neatmesti tinkamų lietuviškų posakių, paieškoti tikslesnių netaisyklingai padarytų sąvokų pakaitalų. Toliau aptariamos žodžių darybos, morfologijos ir sintaksės klaidos, atkreipiamas dėmesys į netaisyklingai vartojamų formų ir linksnių įtaką teksto aiškumui. Darbe plačiai kalbama apie kai kurias stiliaus ir formos negeroves, pavyzdžiui, apie vis stiprėjantį polinkį vartoti veiksmožodinius abstraktus, gausias nusakomųjų kilmininkų virtines, nereikalingą kartojimąsi, labai dideles pastraipas, sudarytas iš vieno sakinio, ir kt. Pabaigoje apibendrinama, kaip pagerinti Baudžiamojo kodekso kalbą, pabrėžiama būtinybė kuo greičiau rengti aiškinamąjį teisės terminų žodyną, siūloma suburti atitinkamų sričių specialistus svarbiems ir ilgalaikiams valstybės dokumentams rengti.

Dėl naujojo Baudžiamojo kodekso leksikos

Netrukus įsigalios naujasis Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Vertinant šį dokumentą kalbos požiūriu į akis krinta pora dalykų: pirma, bendras kalbos kultūros lygis yra gerokai aukštesnis, antra, įstatymo straipsniai formuluojami gana šiuolaikiškai, išlaikomas deramas apibendrinimo ir konkretumo santykis. Tačiau kodekse dar pasigendame tikslumo („būdingiausia teisės kalbos ypatybė – tikslumas“ [1, p. 12]), glaustumo ir aiškumo. Todėl norėtūsi atkreipti dėmesį į kai kuriuos žodžių vartosenos neaiškumus, priminti vieną kitą niekaip neišraunamą kalbos piktžolę ir paieškoti bendrų sprendimų, priimtinių ir teisininkams, ir kalbininkams.

Gelbstintis nuo tarptautinių žodžių antplūdžio ir siekiant aiškumo (dokumento tekstas turi būti trumpas, tikslus ir aiškus) derėtų pasvarstyti, ar būtini visi teisininkų vartojami tarptautiniai žodžiai. Nors kodekse [2] randame tam tikrą specifinių karo terminų sistemą (*dezertyravimas, kolaboravimas, marodieravimas*), bet kai kuriuos retesnius, jau lyg ir senstančius žodžius (pvz., *marodieravimą*) gal vertėtų pakeisti lietuvišku atitikmeniu, tegu ir žodžių junginiu: **grobimas karo lauke** (kiekvienam aišku ir suprantama!). Juk ir pačiame straipsnyje žodis **marodierius** neminimas (pranc. *maraudeur* – „vagišius, t. y. kareivis, grobiantis karo lauke nukautųjų arba sužeistųjų daiktus, plėšiantis gyventojus“ [3, p. 460]. „Prancūzų – lietuvių kalbų žodyne“ *maraudeu//r* – „plėšikas, –ė, vagišius, –ė; marodierius“ [4, p. 565], o kalbama apie tą, *kas įsakė grobti ar grobė kautynių lauke turtą* (113 str.). Dėl tų pačių priežasčių **kombatantą** (kurį ir patys teisininkai be „Tarptautinių žodžių žodyno“ (toliau – TŽŽ) ne

visada supranta) pakeitę **kovotoju** arba **kautynių dalyviu**, matyt, irgi padėtume įstatymus suvokti ne tik specialistams, bet ir visuomenei. Juk pranc. *combattants* yra „kautynių dalyviai, t. y.: 1. asmenys, teisėtai įeinantys į kariaujančios valstybės ginkluotųjų pajėgų sudėtį ir dalyvaujantys karo veiksmuose; prie jų priskiriamos ir ginkluotų civilių grupuotės, jeigu jos laikosi tarptautinių karo teisės normų; 2. kovų bendražygiai, ginklo draugai“ [3, p. 382]. „Prancūzų – lietuvių kalbų žodyne“ šis žodis reiškia kovotoją, karį [4, p. 180]. Taigi 111 straipsnio 1 dalis galėtų skambėti aiškiai ir paprastai: *Tas, kas įsakė vykdyti ar vykde <...> karo ataką prieš aiškiai iš mūšio pasitraukusius ir nesipriešinančius kombatantus* (– *Tas, kas įsakė pulti ar puolė* (arba *atakuoti ar atakavo*) aiškiai iš mūšio pasitraukusius ir nesipriešinančius **kautynių dalyvius** arba **kovotojus**). Beje, ir A. Smetonos parengtame trikalbiame „Karybos žodyne“ [5], ir internetiniame Europos žodyne EUROVOC [6], apsvaistytame Lietuvių kalbos komisijos, ir tos pačios komisijos svarstomame NATO žodyne, skirtame aktualioms karo terminams, nei *kombatanto*, nei *marodieriaus* nėra; juos randame tik spaudai rengiamame „Aiškinamajame karo terminų žodyne“ [7]. Matyt, šie žodžiai iš tiesų yra periferiniai, nelabai aktualūs net karo terminijai; gerai būtų juos nors paaiškinti...

Kažin, ar kodekse itin dažnas tarptautinis žodis **terminas**, TŽŽ reiškiantis „kam nors įvykdyti, atlikti nustatytą laiką (datą) arba laiko tarpą“ [3, p. 737], „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ (toliau – DŽ) – „nustatytą laiką“ [8, p. 841], irgi visada reikalingas? Apie tai A. Pupkis užsiminė dar 1998 m. 7-ajame „Gimtiosios kalbos“ numeryje [9]. „Kanceliarinės kalbos patarimuose“ vartoti šį žodį anaiptol nedraudžiama, bet siūloma neužmiršti ir lietuviško *laiko* [10, p. 295]. Juk kai sakome *atleisti nuo baudmės prieš terminą*, turime galvoje, kad atleisti reikia nepasibaigus baudmės laikui, t. y. laikui, kuris buvo konkrečiai nustatytas. Todėl tarptautinis žodis šiuo atveju nebūtinai, ir jo galėtume išvengti parašę *prieš laiką atleisti nuo baudmės* arba *atleisti nuo baudmės pirma laiko* – ir lietuviškiau, ir **terminas** kodekse ne taip įkyri.

Neaiškumų kelia veiksmožodžio *repatrijuoti* samprata. DŽ **repatrijuoti** yra „grįžti ar grąžinti į tėvynę“, *repatriacija* – „piliečių grįžimas ar grąžinimas į tėvynę“ [8, p. 654]; TŽŽ *repatrijuoti* reiškia „grįžti gyventi į tėvynę“ [3, p. 619], bet **repatriacija** (*lot. repatriatio* – grįžimas į tėvynę) – „tarptautinei teisei neprieštaraujantis užsienio valstybėje esančių kitų valstybės piliečių grąžinimas į jų valstybę pagal juos išleidžiančių ir priimančių valstybių susitarimą“ (pabraukta autorės – R. B.), o **repatriantas** – „asmuo, per repatriaciją grįžtantis į tėvynę“ [3, p. 619]. Minėtame žodyne EUROVOC [6] **repatriantas** yra „sugrįžėlis į tėvynę“, **repatriacija** – „sugrįžimas į tėvynę“. Spaudai rengiamame „Aiškinamajame karo terminų žodyne“ **repatriacija** – „karo belaisvių ir civilių, karo metu atsидūrusių už savo šalies ribų, taip pat emigrantų grąžinimas į jų šalį pagal juos išleidžiančios ir priimančios valstybių susitarimą“ [7]. Taigi, kaip matyti, pačiuose žodynuose randame nesutarimų dėl sąvokų apibūdinimo, todėl nenuostabu, kad ne visai suprantama, kaip šie žodžiai vartojami Baudžiamajame kodekse. Regis, jame laikomasi DŽ siūlomų **repatrijuoti** reikšmių: rašoma *Vilkinimas repatrijuoti karo belaisvius*, t. y. vilkinimas juos „grąžinti“ (107 str.) ir *trukdymas repatrijuoti kitiems civiliams* – t. y. „grįžti“, o gal „grąžinti“ (108 str.)? Antrasis pavyzdys kelia neaiškumų: jeigu kalbama apie „grįžimą“, reiktų rašyti *trukdymas kitiems civiliams repatrijuoti*. O jeigu norima pasakyti, kad kažkas trukdo juos „grąžinti“, tada po veiksmožodžio *repatrijuoti* geriau būtų rašyti galininką: *trukdymas repatrijuoti kitus civilius*. Teisininkų komentarais, šis žodis vartojamas „grįžimo“ reikšme; tuomet pirmasis pavyzdys *Vilkinimas repatrijuoti karo belaisvius* yra klaidingas ir jis taisytinai šitaip: *Trukdymas karo belaisviams repatrijuoti* (beje, *trukdymas* yra platesnė sąvoka, apimanti ir *vilkinimą*). Šias prieštaras padėtų įveikti žodžio *repatrijuoti* pakeitimas reikiamu lietuvišku atitikmeniu *grįžti į tėvynę* arba *grąžinti į tėvynę*. Taigi nesusikalbėjimo ir neaiškumų pasitaiko ne tik tarp teisės ir kalbos specialistų, bet ir tarp kalbininkų. O tarptautinių teisės dokumentų vertėjai galėtų drąsiau ieškoti lietuviškų atitikmenų, siekti ir prasmės, ir formos aiškumo bei tikslumo.

Baudžiamajame kodekse randame ne vieną kartą kalbininkų taisytą [11], bet teisininkų vis dar neatsisakytą prievoksmį **žinomai** (= **akivaizdžiai, sąmoningai**). Pagrindinė būdvardžio *žinomas*, -a reikšmė yra „kurį visi pažįsta, žino“, o antroji – „garsus“; negimininė forma *žinoma*, virtusi įterpinium, reiškia „tikrai, be abejo“ [8, p. 959]. Tačiau vartodami prievoksmį

žinomai teisininkai nori pasakyti, kad nusikaltėlis, darydamas veiką, žinojo, kad ji nusikalstama, o ne kad „visi tai žino“ arba kad ji yra „tikrai nusikalstama“. Bet tokia šio žodžio vartoseną neatitinka bendrinei kalbai įprastų reikšmių ir verčia kalbininkus ieškoti tikslesnių atitikmenų. Tačiau ne visi siūlomi taisyčių variantai išreiškia tai, ką norėtų pasakyti teisės specialistai. Būdvardis *akivaizdus* reiškia „labai aiškus, matomas, regimas“ [8, p. 7]; bet tai, kas aišku, akivaizdu visiems, nebūtinai turi būti aišku nusikaltėliui; o kodekse juk norima pabrėžti, jog būtent nusikaltėlis žinojo, kad jo veika yra nusikalstama. Teisininkai nėra linkę įsileisti ir kalbininkų siūlomo **sąmoningai**, nes tai esą nurodytų, kad nusikaltėlis buvęs sąmoningos būsenos, o ne, tarkime, apsvaigęs ar pan. Žodis *sąmoningas* DŽ reiškia: 1. „sugebantis kritiškai vertinti gyvenimo reiškinius; 2. turintis sąmonę, sveiką gyvenimo protą; 3. knyg. tyčinis“ [8, p. 674]. Teisės kalboje tyčinė ar netyčinė veika nėra adekvati sąmoningai ar nesąmoningai psichinei būsenai: gali būti netyčinė, bet sąmoninga veika, todėl daugia-reikšmis žodis **sąmoningai** šiuo atveju nelabai tikslus, ir šis variantas teisės kalbai taip pat nėra tinkamas (nenuostabu, kad ir neprigyja...). Kai kuriuose kodekso straipsniuose vietoj prievokio **žinomai** būtų galima vartoti **tyčia** „sąmoningai, specialiai“ [8, p. 842]: *Tas, kas žinomai neteisėtą mokėjimo priemonės panaudojimą pripažino teisėtu <...> arba panaudojo žinomai netikrus identifikavimo duomenis (=Tas, kas neteisėtą mokėjimo priemonės panaudojimą tyčia pripažino teisėtu <...> arba tyčia panaudojo netikrus identifikavimo duomenis)*; tai reiškia, kad nusikaltėlis žinojo, jog mokėjimo priemonės yra neteisėtos ir tyčia pripažino jas teisėtomis (215 str.); šitaip derėtų taisyti ir 213 bei 301 straipsnius. Kai kur prievokio **žinomai** reikėtų išvis atsisakyti, pavyzdžiui, 235 straipsnyje rašoma: *Tas, kas <...> būdamas vertėju melagingai ar žinomai neteisimai išvertė...* Čia iš esmės kartojama ta pati mintis. Juk ką reiškia *meluoti*? – „tyčia sakyti neteisybę“ [8, p. 391]; o tai ir nusakoma žodžiais *žinomai neteisimai išvertė*, t. y. „tyčia neteisimai išvertė“, iš anksto žinodamas, kad tai neteisybė, vadinasi, *melagingai* (o tai jau pasakyta). 236 straipsnio sakinį *Tas, kas <...> pranešė apie žinomai nebūtą sunkų ar labai sunkų nusikaltimą* galima būtų pakeisti taip: *<...> melagingai* (t. y. meluodamas, tyčia sakydamas netiesą) arba *tyčia pranešė apie nebūtą sunkų ar labai sunkų nusikaltimą*; tai reikštų, kad asmuo žinojo, jog nusikaltimo nebuvo, bet tyčia, meluodamas, apie jį pranešė kaip apie neva buvusį. Kartais sąvokų painiavos išvengtume pakeitę sakinio dėmenų struktūrą ir tvarką: *Asmuo atsako pagal baudžiamąjį įstatymą, jeigu jis įvykdė žinomai nusikalstamą įsakymą, potvarkį ar nurodymą (=jeigu jis, žinodamas, kad įsakymas nusikalstamas, jį įvykdė)* (33 str. 2 d.) Kaip matyti, iš įsisenėjusių žodžio **žinomai** vartosenos pinklių ne taip lengva ištrūkti, bet pabandyti ieškoti dermės tarp bendrinės kalbos normų ir teisininkų mąstymo reikėtų.

Kodekse neišvengta dviprasmybių, nes žodžių reikšmės kartais vartojamos ne visai aiškiai. Veiksmažodis *numatyti* turi dvi reikšmes: 1. „nužiūrėti, parinkti“. 2. „iš anksto nuspėti, numanyti“ [8, p. 440], todėl sunku suprasti, kas rašoma šioje pastraipoje: *Tas, kas darydamas šio straipsnio 1 dalyje numatytą veiką panaudojo ginkluotą jėgą arba jeigu dėl jo veikos atsirado sunkių padarinių* (114 str. 2 d.). Tiksliau būtų pasakyti ne „iš anksto nuspėta, numanyta“, o **apibūdintą, nusakytą ar apibrėžtą**. Tolesnė pastraipa skamba dar dviprasmiškiau: *Nuo baudžiamosios atsakomybės atleidžiamas šio straipsnio 1 ir 2 dalyse numatytame (= apibūdintame, nusakytame ar apibrėžtame) sąmoksle dalyvavęs asmuo <...>*. Šitaip veiksmažodis *numatyti* kodekse gana dažnai vartojamas, bet kai kur jo reikėtų atsisakyti ir vartoti dviprasmybių nesukuriančią leksiką.

Kartais skyrių pabaigose pateikiami straipsniai, pavadinti „Sąvokų išaiškinimas“. Juose aptariami tam tikri, konkrečiam skyriui aktualūs terminai. Bet 190 straipsnyje, pavadintame „Turto vertės išaiškinimas“, iš tiesų nėra aiškinamasi, kas sudaro *turto vertės* sąvoką, o tiesiog apibūdinamas turto didumas: *Šiame skyriuje numatytas turtas yra didelės vertės, kai jo vertė viršija 250 MGL dydžio sumą, ir nedidelės vertės – kai jo vertė neviršija 1 MGL dydžio sumos*. Todėl būtų tiksliau straipsnį pavadinti – „Turto vertės apibūdinimas“ arba laikantis bendros kodekso sistemos palikti tradicinį „Sąvokų išaiškinimą“.

Teisininkų daiktavardiškai vartojamas žodis **tyčia** kartais skamba gana dirbtinai: *Bendrininkai atsako tik už tas vykdytojo padarytas nusikalstamas veikas, kurias apėmė jų tyčia (= atsako tik už tas vykdytojo veikas, kurias jie padarė tyčia)* (26 str. 1 d.). Čia nagrinėjamas

žodis atlieka prievoksmio funkciją; teisininkų nuomone, turinys dėl to nepasikeičia). DŽ daiktavardis *tyčia* – „iš anksto apgalvotas (paprastai smerktinas, peiktinas) sumanymas: *tyčios darbas*“ [8, p. 842]. Prievoksmis *tyčia* reiškia 1. „sąmoningai, specialiai“. 2. „juokais, nerimtai“; (o *sąmoningas* – knyg. „tyčinis“); prie būdvardžio *tyčinis*, reiškiančio „tyčia“, pateiktas pavyzdys – „tyčiniai veiksmai“ [8, p. 842]. Pagal LKŽ pateikiamus pavyzdžius *tyčios darbas*, *tyčios nusikaltimas*, *tyčios padegimas* [12, p. 161] galėtume sakyti ir *tyčios veika*, tai būtų net geriau negu įprasta *tyčinė veika*. Todėl, manyčiau, nebūtina su apyrečiais žodžiais kurti naujas biurokratinės sąvokas – tokias kaip ***apėmė tyčia***.

Baudžiamajame kodekse rasime ir *savavaldžiavimo*, kuris suvokiamas ne kaip savivaldos turėjimas (DŽ rašoma: *savavaldis* – „kuris turi savivaldą“ ir pateikiamas pavyzdys – *savavaldė bendruomenė* [8, p. 680]), o kaip savavaliavimas (*savivalė* – „savavališkas elgesys, nesiskaitymas su įstatymais, nutarimais, taisyklėmis“ [8, p. 681]). 294 straipsnio „Savavaldžiavimas“ pirmoje dalyje ši sąvoka aiškinama taip: *Tas, kas nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos savavališkai vykdė ginčijamą arba pripažįstamą, bet nerealizuotą savo ar kito asmens tikrą ar tariamą teisę <...>*, o antroje straipsnio dalyje rašoma: *Tas, kas savavaldžiavo panaudodamas psichinę ar fizinę prievartą nukentėjusiam ar jo artimam asmeniui <...>* (taisytyje *Tas, kas savivaliavo <...>*). Todėl neaišku, ar iš tiesų ***savavaldžiavimas*** teisės kalboje yra būtinas, ar jo negali pakeisti kalbininkų siūlomas ***savavaliavimas***.

Žodžių darybos, morfologijos ir sintaksės netikslumai

Dokumento kalboje pasitaiko žodžių darybos ir morfologijos klaidų. Todėl, laikantis bendrųjų žodžių darybos polinkių, *nusikaltimo bendravykdytojas* taisytinas į *nusikaltimo vykdymo bendrininką* (23 str. 3 d.) arba dar 1991 m. „Gimtojoje kalboje“ J. Klimavičiaus siūlytą *bendravykdį*. 37 straipsnyje vietoj gremėzdiško abstrakto ***mažareikšmiškumas*** pavartojus paprastesnį būdvardį ***mažareikšmis*** prasmė nepasikeistų, o sakinyb būtų kur kas aiškesnis ir skambesnis: *Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės dėl nusikalstamos veikos mažareikšmiškumo* (– *Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės dėl mažareikšmės nusikalstamos veikos*). Abejonių kelia daiktavardžio *sargyba* daugiskaitos vartojimas: ***Sargybu tarnybos taisyklių pažeidimas***; *Karys, pažeidęs sargybu tarnybą reglamentuojančių teisės aktų reikalavimus* (325 str.). Lietuvių kalbos žodyne [13, p. 157] nerasime nė vieno *sargybos* daugiskaitos pavyzdžio, o *tarnyba* vartojama ir daugiskaita: *Dabar tarnybu iki ausų*; *Visos antžeminės tarnybos pranešė pasirengusios priimti laivus* ir t. t. Nors *tarnybos* rūšys nusakomos ir vienaskaita, ir daugiskaita: ***kelių tarnyba***, ***eismo tarnyba***, ***ryšių tarnyba***, ***informacijos tarnyba*** [9, p.883], bet įprastesnis būtų atvirkščias nei kodekse variantas (jei tą pačią *sargybos* funkciją sudaro įvairios *tarnybinės* pareigos – *tarnybos*): ***sargybos tarnybu taisyklių pažeidimas***; *pažeidęs sargybos tarnybas reglamentuojančių teisės aktų reikalavimus <...>* Be to, priesagos *-yba* „vediniai dažniausiai eina kiek specializuotais veiksmų, sistemos (visumos) bei veiklos sričių pavadinimais“ [14, p. 96], todėl gana siauros reikšmės terminą *sargyba* skaidant į dar „smulkesnes“ *sargybas* ši priesagos funkcija beveik eliminuojama. Iš šitos kolizijos gal padėtų išbristi abiejų daiktavardžių vienaskaita – taip paprastai jie ir vartojami: ***sargybos tarnybos taisyklių pažeidimas***; juo labiau kad tolesniame tekste konkrečios *tarnybinės* pareigos arba *sargybos* rūšys, t. y. *tarnybos*, nėra aptariamose. O gal labiausiai išloštume iš viso atsisakę *tarnybos*? – Juk gražiai skambėtų ir būtų visiškai aišku: ***sargybos taisyklių pažeidimas <...>***.

Baudžiamajame kodekse yra ir viena kita sintaksės klaida. Nors teisininkai visomis išgalėmis siekia konkretumo, tikslumo ir vengia ne iki galo arba iš dalies nusakytų sąvokų, bet kai kuriais atvejais neapibrėžto kiekio kilmininkas būtų tikslingesnis nei vartojamas vardininkas. Pavyzdžiui, kodekse rašoma: *asmuo <...> numatė, kad dėl jo veikimo ar neveikimo gali atsirasti šiame kodekse numatyti padariniai, ir jų norėjo* (– *gali atsirasti šiame kodekse numatytų padarinių <...>*). Žinoma, įmanoma ginčytis, kad nusikaltėlis žinojęs, kokie bus konkretūs padariniai, ir todėl vardininko linksnis čia tinkas; bet vardininko linksnis suponuoja mintį, jog gali atsirasti visi Baudžiamajame kodekse numatyti padariniai (analogiškų struktūrų

yra nagrinėjamos 15 str. 2 d., 3 d., 16 str. 3 dalyse). 114 straipsnyje randame panašų atvejį: *jeigu jis savo noru valstybės institucijai suteikė svarbią informaciją apie rengiamą valstybės perversmą* (– suteikė **svarbios informacijos**); visą informaciją galima suteikti tik teoriškai <...>. Galbūt kaip korektūros klaida nusižiūrėjus į prieš tai buvusias sintaksines struktūras paliktas netaisyklingo valdymo daiktavardis (čia vietoj kilmininko derėtų rašyti galininko linksnį): *Labai sunkus tyčinis nusikaltimas, už kurį baudžiamajame įstatyme numatyta didžiausia bausmė viršija dešimt metų laisvės atėmimo* (= *dešimties metų laisvės atėmimą*); kadangi skaitvardis *dešimt* yra derinamas su daiktavardžiu *metai*, jis taip pat turėtų būti kilmininko linksnio (10 str. 5 d.).

19 straipsnio 2 dalyje rašomas kilmininkas vietoj veiksmažodžio reikalaujamo galininko: *asmuo, kuris <...> nusikaltimą padarė būdamas prieš jo valią nugirdytas ar apsvaigintas ir dėl to ne visiškai sugebėdamas suvokti pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio arba valdyti savo veiksmų, atleidžiamas...*(– *pavojingą nusikalstamos veikos pobūdį arba valdyti savo veiksmus*). Čia galininkiniai veiksmažodžiai *suvokti* bei *valdyti* „įveikia“ neiginį *ne visiškai*, o kelių iš eilės kilmininkinių pažymiųjų vartojimas (*pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio*) stilistiniu požiūriu taip pat yra vengtinas. Veiksmažodinio abstrakto naudininkas sakinyje *jeigu šios aplinkybės turėjo įtakos nusikalstamos veikos padarymui* taisytinas į veiksmažodžio bendratį su galininku (– *turėjo įtakos padaryti nusikalstamą veiką*) (60 str. 9 d.).

Baudžiamajame kodekse pasitaiko ir vietininko bei dalyvio vartojimo klaidų. 20 str. 2 d. rašoma: *jeigu jis, eidamas vadovaujantis pareigas juridiniame asmenyje, turėjo teisę <...>* (–eidamas *vadovaujamas juridinio asmens pareigas, turėjo teisę <...>*).

Stiliaus, formos ir skyrybos negerovės

Nors aiškumas ir tikslumas yra svarbiausios kanceliarinio stiliaus ypatybės, tačiau rašant tokius svarbius dokumentus kaip Baudžiamasis kodeksas derėtų atsižvelgti ir į kitus gero stiliaus reikalavimus. Skaitant šį įstatymo variantą į akis ypač krinta pastraipų formulavimo įvairovė, atkaklus kanceliarizmų laikymasis neatsižvelgiant net į elementarius stilistikos reikalavimus, tarsi bijant, kad paprasčiau pasakius arba ko nors primygtinai nepakartojus pasikeis įstatymas ir jį bus galima kitaip interpretuoti. Ne vieną kartą jau buvo rašyta apie kanceliarinėje, o ypač teisės kalboje įsigalėjusius veiksmažodinius abstraktus, kurie keistini kitomis, retesnėmis veiksmažodžio formomis, bet rezultatų kol kas nematyti, atvirkščiai – jų itin gausu. Pavyzdžiui, kalbant apie nusikaltimus dažnai pabrėžiamas jų **padarymas** arba **nepadarymas**, bet kartais šis veiksmažodinis abstraktas tampa nereikalinga biurokratinio mąstymo apraiška, nes savaime suprantama, kad nusikaltimas buvo padarytas. Pavyzdžiui: *Nusikaltimų recidyvas yra tada, kai asmuo, jau teistas už tyčinio nusikaltimo padarymą* (– *jau teistas už tyčinį nusikaltimą*), *jeigu teistumas už jį neišnykęs ar nepanaikintas įstatymų nustatyta tvarka, vėl padaro vieną ar daugiau tyčinių nusikaltimų* (27 str. 1 d.). Sakinį *Jeigu asmuo, kuriam po nusikalstamos veikos padarymo ir bausmės paskyrimo sutrinka psichika* keistume šitaip: *Jeigu asmeniui, kuriam paskyrus bausmę už nusikalstamą veiką sutrinka psichika <...>* (76 str. 3 d.). Analogiškų stiliaus negerovių yra ir 91 straipsnyje: *nepilnamečio elgesį po nusikaltimo padarymo* (– *padarius nusikaltimą*); 95 str.: *senaties eiga nenutrūko dėl naujo nusikaltimo padarymo* (– *padarius naują nusikaltimą*); 97 straipsnyje rašoma: *skirdamas bausmę už naujos nusikalstamos veikos padarymą* (– *skirdamas bausmę už naują nusikalstamą veiką*); 108 str.: *po karo veiksmų nutraukimo* (– *nutraukus karo veiksmus*), 63 str. 5 d.: *Bausmių apėmimą teismas taiko, kai <...>* (– *Bausmės apimamos, kai <...>*); juk pirmojoje pastraipoje jau yra pasakyta, jog **teismas gali bausmes apimti** arba *visiškai ar iš dalies jas sudėti*. 45 straipsnio 3 dalį *Jeigu teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimo bausmė paskirta su laisvės atėmimu arba areštu, ji taikoma visą laisvės atėmimo ar arešto atlikimo laiką ir teismo paskirtą laiką po laisvės atėmimo ar arešto atlikimo* perrašytume taip: *Jeigu atimta teisė dirbti tam tikrą*

darbą arba užsiimti tam tikra veikla ir ši bausmė paskirta su laisvės **atėmimu** arba areštu, ji taikoma **visą paskirtos bausmės laiką** ir teismo paskirtą laiką ją **atlikus**.

Stilistiškai vengtina vartoti greta du prielinksnius: *jeigu veika nebuvo baigta dėl nuo kaltininko valios nepriklausančių aplinkybių* (–*jeigu veika nebuvo baigta dėl aplinkybių, nepriklausančių nuo kaltininko valios*) (22 str. 1 d.). Stilius pagerėtų ir lyginamojoje konstrukcijoje *bet ne ilgiau kaip iki nepilnamečiui sueis aštuoniolika metų* du gretimus tarnybinius žodelius pakeitus vienu (~ *bet ne ilgiau iki nepilnamečiui sueis <...>*) (86 str. 1 d.). Arba 57 straipsnio 2 dalyje: *gali būti paskirta švelnesnė negu už pabaigtą nusikalstamą veiką numatyta bausmė* (– *gali būti paskirta švelnesnė bausmė negu numatyta už pabaigtą nusikalstamą veiką*). Pasitaiko be reikalo praleistų prielinksnių: *Konkretų buvimo specialioje auklėjimo įstaigoje laiką nustato teismas, atsižvelgdamas į nepilnamečio asmenybę, tai, ar jo nusikalstamas elgesys kartojasi <...>* (– *atsižvelgdamas į nepilnamečio asmenybę, į tai, ar jo <...>*). Nusakant būdą **savu noru** įprastesnis būtų savybinio įvardžio kilmininkas **savo**, neturintis tarmiško atspalvio, juo labiau kad visame tekste rašomas šis variantas (47 str. 7 d.).

Kodekse kartais be reikalo vengiama sinonimiškų konstrukcijų (nors funkcinio požiūriu tai motyvuota). Pavyzdžiui, sakinį *Jeigu skiriama bausmė pagal šio kodekso 64 straipsnį, kai neatlikus bausmės padaromas naujas nusikaltimas, gali būti paskirta iki dvidešimt penkerių metų laisvės atėmimo bausmė* galima parašyti kur kas paprasčiau ir aiškiau: *Kai neatlikus bausmės padaromas naujas nusikaltimas, tai pagal šio kodekso 64 straipsnį gali būti paskirta laisvės atėmimo iki dvidešimt penkerių metų bausmė* (50 str. 2 d.). O gal vietoj **laisvės atėmimo bausmės**, prisiminę A. Pupkio pasiūlymą „Gimtojoje kalboje“ [9], vartotume bendratį: *teismas skiria bausmę atimti laisvę dvidešimt penkeriems metams?* Analogiškai galėtų būti *bausmė konfiskuoti turtą, bausmė atimti teisę ir pan.* – šitą galimybę reikėtų iširti sistemaiškai.

Kartojimai siekiant biurokratinio „tikslumo“ itin užgriozdina ir ap sunkina tekstą: *Jeigu nuteistasis, neatlikęs paskirtos bausmės, padaro naują nusikalstamą veiką arba naują nusikalstamą veiką bausmės vykdymo atidėjimo laikotarpiu padaro asmuo, kuriam bausmės vykdymas atidėtas* (čia kartojama be reikalo – ir taip aišku), *arba naują nusikalstamą veiką neatliktos bausmės laikotarpiu padaro asmuo, lygtinai atleistas nuo bausmės prieš terminą, teismas, paskyręs bausmę už naują nusikaltimą ar baudžiamąjį nusizengimą, bausmes subendrina <...>*. Tokį sakinį taisyčiau šitaip:

Jeigu nuteistasis padaro naują nusikalstamą veiką:

a) neatlikęs paskirtos bausmės arba

b) bausmės vykdymo atidėjimo laikotarpiu, arba

c) neatliktos bausmės laikotarpiu, prieš laiką lygtinai nuo jos atleistas,

teismas, paskyręs bausmę už naują nusikaltimą ar baudžiamąjį nusizengimą, bausmes subendrina <...> (64 str. 1 d.).

54 straipsnio 2 dalies šeštąją pastraipą *asmens kaip bendrininko dalyvavimo darant nusikalstamą veiką formą ir rūšį* perrašius į *asmens_kaip bendrininko_dalyvavimo formą ir rūšį darant nusikalstamą veiką*, išvengtume kilmininkinių bei galininkinių galūnių sangrūdos ir nereiktų sukti galvos, kur pasibaigia vienas sakinio segmentas ir kur prasideda kitas (pabrauktose vietose turėtų būti kableliai, išskiriantys priedėlį). Panašiai būtų galima keisti 58 straipsnio 1 dalį, 60 straipsnio 1 dalį ir kt. Tvarkytinas ir tokio sakinio stilius: *Pavojingam recidyvistui už tyčinį nusikaltimą skiriama griežtesnė negu straipsnio sankcijoje už padarytą nusikaltimą nustatytos laisvės atėmimo bausmės vidurkis bausmė* (– *skiriama griežtesnė bausmė negu atitinkamo straipsnio sankcijoje nustatytas jos vidurkis*) (56 str. 2 dalis). Panašiai rašoma ir 61 straipsnio 4 dalyje.

59 straipsnio 8 dalyje sakinio mintis taptų aiškesnė, jei nurodomos sąlygos būtų išskaičiuojamos, o ne pateikiamos kaip pažyminiai: *veika padaryta pažeidžiant nusikalstamą veiką padariusio asmens sulaikymo, būtinąjo reikalingumo, profesinės pareigos arba teisės saugos institucijų užduoties vykdymo, gamybinės ar ūkinės rizikos, mokslinio eksperimento teisėtumo sąlygas*. Šį sakinį suprasčiau kaip kalbėjimą apie įvairių sąlygų pažeidimus, tarp jų ir mokslinio teisėtumo, o ne kaip apie visų sąlygų teisėtumo pažeidimus (kaip iš tiesų norima pasakyti). Todėl aiškiau būtų, jei parašytume: *veika padaryta*

pažeidžiant tokias teisėtumo sąlygas: a) nusikalstamą veiką padariusio (ar ne geriau būtų tiesiog **nusikaltusio asmens**) sulaikymas, b) būtinasis reikalingumas, c) profesinės pareigos arba teisėsaugos institucijų užduoties vykdymas, d) gamybinė ar ūkinė rizika, e) mokslinio eksperimento teisėtumas. Toks polinkis vartoti gausybę vienas po kito einančių dėmenų, atliekančių pažyminio funkciją, kodekso kalboje yra itin akivaizdus – užuot pakeitus kai kuriuos jų išplėstiniu pažyminiu, šalutiniu sakiniu (jų nebuvo bijota senajame kodekso variante; tai vienas iš nedaugelio jo pranašumų) arba kitokiomis struktūromis; šitokios sudėtingos konstrukcijos ne tik trukdo suvokti tekstą, bet ir stilistiškai yra netoleruotinos. Pavyzdžiui: *Mokslinis eksperimentas draudžiamas neturint apie galimus padarinius informuoto eksperimento dalyvio laisvo sutikimo* (– *Mokslinis eksperimentas draudžiamas neturint eksperimento dalyvio, kuris informuotas apie galimus padarinius, laisvo sutikimo*) (35 str. 2 d.). Arba: *galutinė subendrinta bausmė negali viršyti dvidešimties metų, o jeigu skiriama kitos rūšies bausmė, – šio kodekso nustatyto tos rūšies bausmės maksimalaus dydžio* (– *o jeigu skiriama kitos rūšies bausmė, – tos rūšies bausmės maksimalaus dydžio, nustatyto šiame kodekse*) (63 str. 6 d.). Išplėstinį pažyminį reikėtų nukelti po pažymimojo žodžio ir 29 straipsnio 1 dalyje: *Asmuo neatsako pagal šį kodeksą už veiksmus, kai vydamas, stabdydamas, neleidamas ištrūkti ar kitais veiksmais aktyviai bandančiam išvengti sulaikymo nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui padaro turtinės žalos <...>* (– *neleidamas ištrūkti ar kitais veiksmais nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui, aktyviai bandančiam išvengti sulaikymo, padaro turtinės žalos <...>*). Kartais, atvirkščiai, sakinių užgriozdina gausybė išplėstinių dėmenų, kurių išvengti taip pat padėtų išskaičiavimas. Pavyzdžiui: *Padėjėjas yra asmuo, padėjęs daryti nusikalstamą veiką, duodamas patarimus, nurodymus, teikdamas priemones arba šalindamas kliūtis, saugodamas ar pridengdamas kitus bendrininkus, iš anksto pažadėjęs paslėpti nusikaltėlį, nusikalstamos veikos darymo įrankius ar priemones, šios veikos pėdsakus ar nusikalstamu būdu įgytus daiktus, taip pat asmuo iš anksto pažadėjęs realizuoti iš nusikalstamos veikos įgytus ar pagamintus daiktus* (24 str. 6 d.; beje, pabrauktoje vietoje turėtų būti kablelis, atskiriantis išplėstinį pažyminį). Tokį sakinių siūlyčiau išdėstyti grafiškai ir pakeisti šitaip:

Padėjėjas yra asmuo,

1) padėjęs daryti nusikalstamą veiką:

a) duodamas patarimus, nurodymus ar teikdamas priemones arba

b) šalindamas kliūtis, saugodamas ar pridengdamas kitus bendrininkus, arba

2) iš anksto pažadėjęs paslėpti:

a) nusikaltėlį,

b) nusikalstamos veikos darymo įrankius ar priemones,

c) šios veikos pėdsakus ar nusikalstamu būdu įgytus daiktus, arba

3) iš anksto pažadėjęs realizuoti iš nusikalstamos veikos įgytus ar pagamintus daiktus.

Tai leistų lengviau suvokti pastraipos esmę, juoba kad kai kuriuose tolesniuose kodekso skyriuose ne sykį laikomasi išskaičiavimo principo. 111 straipsnio pirmąją dalį, kurioje sakinytis sudarytas iš 80 žodžių, taip pat būtina skaidyti į atskiras padalas ir jas grafiškai išdėstyti, be to, lanksčiau versti tarptautinius dokumentus. Įdomumo dėlei jį pateikiu visą:

1. *Tas, kas įsakė vykdyti ar vykdė tarptautinės humanitarinės teisės draudžiamą karo ataką prieš civilius, medicinos ar civilinės gynybos personalą, karo ar civilinę ligoninę, medicinos punktą, sužeistus asmenis ar ligonius vežančią transporto priemonę, Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus komiteto ar nacionalinės Raudonojo Kryžiaus ar Raudonojo Pusmėnulio draugijos personalą, karo ataką prieš neginamą gyvenvietę ar demilitarizuotą zoną, karo ataką, nepasirinkęs konkretaus taikinio ir žinodamas, kad dėl jos gali žūti civiliai ar būti sunaikintas civilinis objektas, arba karo ataką prieš aiškiai iš mūšio pasitraukusius ir nespriešinančius kombatančius, baudžiamas laisvės atėmimu nuo penkerių iki penkiolikos metų.*

Siūlyčiau straipsnį perrašyti taip:

1. Tas, kas įsakė vykdyti ar vykdė tarptautinės humanitarinės teisės draudžiamą karo ataką:

- a) prieš civilius, medicinos ar civilinės gynybos personalą, karo ar civilinę ligoninę, medicinos punktą, sužeistus asmenis ar ligonius vežančią transporto priemonę, Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus komiteto ar nacionalinės Raudonojo Kryžiaus ar Raudonojo Pusmėnulio draugijos personalą **arba**
- b) prieš neginamą gyvenvietę ar demilitarizuotą zoną, **arba**
- c) nepasirinkęs konkretaus taikinio ir žinodamas, kad dėl jos gali žūti civilių (turėtų būti dalies kilmininkas) ar būti sunaikintas civilinis objektas, **arba**
- d) prieš aiškiai iš mūšio pasitraukusius ir nesipriešinančius **kovotojus**, baudžiamas laisvės atėmimu nuo penkerių iki penkiolikos metų.

95 straipsnio 4 dalyje per dažnai vartojamas įvardis **šis**: *Nėra senaties šiems nusikaltimams, numatytiems šiame kodekse (– tokiems nusikaltimams).*

Toks svarbus, ilgai visuomenės lauktas dokumentas kaip Baudžiamasis kodeksas turėtų būti pavyzdinės kalbos, todėl kai kurios skyrybos klaidos jame yra gana netikėtos ir sukuria įspūdį, kad į šį leidinį buvo nebuvo pažiūrėta per daug atsakingai. Jau minėta, kad ne visur atskiriamas išplėstinis pažymynys: (24 str. 6 d.), kartais praleidžiamas kablelis šalutiniuose sakiniuose: *veika padaryta nėščiai moteriai, kai akivaizdu, kad ji nėščia.* (60 str. 7 d.). Ne visur skiriami priedėliai: *kaltininko, kaip bendrininko, vaidmuo darant nusikalstamą veiką buvo antraeilis* (62 str. 2 d., jau minėtoje 54 str. 2 d.). Pasitaiko atvejų, kai be reikalo atskiriamos nevienarūšės aplinkybės: *Tas, kas po taikos sutarties sudarymo ar karo veiksmų nutraukimo, nepateisinamai vilkino paleisti ar repatrijuoti karo belaisvius <...>.* Visas sakinytis taisytinis: *Tas, kas sudarius taikos sutartį ar nutraukus karo veiksmus nepateisinamai vilkino paleisti <...>* (107 str.). Nors išplėstinių aplinkybių dabar leidžiama neskirti, bet jų skyrimas padėtų lengviau suvokti daugelį labai ilgų ir sudėtingų pastraipų, be to, kodekse nėra bendros sistemos šiuo požiūriu, nes kartais tokie dėmenys skiriami.

Šios smulkmenos valstybinės svarbos dokumente atrodo gana nekorektiškai... Tokį reikšmingą leidinį turėtume parengti be galo preciziškai, pasitelkę ne tik teisininkų ir terminologų, bet ir stilistų, kad kiekvienas pilietis, kuriam šie įstatymai yra taikomi, be didelio galvosūkių sugebėtų suprasti, už ką, kada ir kokiam laikui „sės“, jeigu jau ką <...>. Drąsiau lauzydami įsigalėjusias teisininkų kalbinio mąstymo klišes ir ieškodami dermės tarp sąvokų tikslumo ir stiliaus aiškumo bei paprastumo, galbūt sugebėtume pakilti į naują, dar aukštesnę – taisyklingos, tikslios ir stilingos teisės kalbos pakopą.

Išvados

Kad teisės dokumentų kalba taptų aiškesnė, tikslesnė ir taisyklingesnė, reikėtų drąsiau atsisakyti įprastų teisinio ir kalbinio mąstymo šampū:

1. Retas ir specifines tarptautines sąvokas keisti lietuviškais atitikmenimis arba juos paaiškinti; be būtino reikalo neatsisakyti lietuviškų žodžių ar posakių; konkretinti lietuviškų ir tarptautinių terminų reikšmes, tiksliau vartoti kai kurias žodžių formas ir linksnius.
2. Vengti nereikalingo kartojimosi, veiksmažodinių abstraktų, ieškoti sinonimų, vietoj gausių pažymynių vartoti išplėstines konstrukcijas, šalutinius sakinius ir kt.
3. Ypač dideles pastraipas pertvarkyti grafiškai; suvienodinti dokumento stilių, formą ir skyrybą. Kad tekstas būtų lengviau suprantamas, leidžiamais atvejais skirti išplėstines konstrukcijas.
4. Rengti aiškinamąjį teisės terminų žodyną; suburti atitinkamų sričių specialistų grupę ilgalaikiams valstybinės svarbos teisės dokumentams redaguoti.

LITERATŪRA

1. **Kniūkšta Pr.** Būdingiausia teisės kalbos ypatybė – tikslumas // Teisės kalba: taisyklumas ir stilius. Konferencijos tezės. – Vilnius, 2000.
2. **Lietuvos Respublikos** baudžiamasis kodeksas. – Vilnius, 2000.
3. **Tarptautinių žodžių** žodynas. – Vilnius, 2001.
4. **Prancūzų – lietuvių kalbų** žodynas. – Vilnius, 1992.
5. **Smetona A.** Karybos žodynas. – Vilnius, 1995.
6. **EUROVOC** (<http://www3.lrs.lt/n/eu/DPaieskaeu.html>).
7. **Aiškinamasis karo terminų** žodynas (rankraštis).
8. **Dabartinės lietuvių kalbos** žodynas. – Vilnius, 2000.
9. **Pupkis A.** Justitia. – 1998. Nr. 1. (Recenzija) // Gimtoji kalba. – Vilnius, 1998. Nr. 7.
10. **Kanceliarinės kalbos** patarimai. – Vilnius, 2002.
11. **Miliūnaitė R.** Kuo keistinas prieveiksmis junginyje davė žinomai melagingus parodymus // Gimtoji kalba. – Vilnius, 1998. Nr. 7.
12. **Lietuvių kalbos** žodynas. – T. XVI – Vilnius.
13. **Lietuvių kalbos** žodynas. – T. VII. – Vilnius, 1978.
14. **Dabartinės lietuvių kalbos** gramatika. – Vilnius, 1997.

Language of the New Criminal Code of the Republic of Lithuania

Dr. Rūta Brūzgienė

Law University of Lithuania

SUMMARY

The article examines the correctness and style of the language of the new Criminal Code of the Republic of Lithuania. In the light of the analysis of the lexis of the document, the paper proposes to take out uncommon or unnecessary international words and to define their meanings more precisely, to consider using suitable Lithuanian expressions, and to look for more accurate substitutes for the incorrectly coined concepts. Furthermore, the article discusses the mistakes of word formation, morphology and syntax, and highlights the impact of the incorrectly used forms and cases on the clarity of the text. The paper also elaborates on some flaws of the style and form; e. g., the growing tendency to use verb abstracts, lengthy sequences of genitives, unnecessary repetition, enormously bulky paragraphs consisting of one sentence etc. Finally, the concluding part of the article suggests the ways of improving the language of the Criminal Code, emphasises the urgent need to compile an explanatory dictionary of legal terms, and proposes mobilisation of the relevant specialists for preparation of important and long-lasting documents of the state.

